

LOZAN MÜBADİLLERİ VE EMLAK-İ GAYRİMENKULE

 Cemile YAĞMUR^a

 Hikmet Zeki KAPCI^b

Öz

Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan toplulukları, din veya mezhep esasına göre örgütlenen *Millet Sistemi* ile yönetmiştir. Bu yönetimde hukuki olarak tamamen özgür azınlıklar aldıkları imtiyazlarla ayrıcalıklı sınıf oluşturmuşlardır. Bu ayrıcalıklar sayesinde Avrupa'da eğitim alma imkanını bulmuşlardır. Osmanlı topraklarında açılan misyoner okulları, Rum isyanlarının karargâhı olmuştur. Fener Rum Patrikhanesi, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak amacıyla, dini nüfuzunu kullanarak ülkenin her yerinde isyan faaliyetlerinin merkezi olmuştur. Patrik Dorothes İstanbul'un işgalinden sonra, Rum okullarında Türkçe okutmayı yasaklamış ve kendilerini Türk uyruğundan çıkardıklarını ve Osmanlı devleti ile tüm ilişkilerini kestiklerini açıklamıştır. Avrupalı Devletler desteğiyle çıkarılan isyanlar yaşanan olaylar bu toplulukların bir arada yaşayamayacağını göstermiştir. Osmanlı Devleti'ne her fırsatta azınlıkların haklarını savunmak bahanesiyle yapılan müdahaleler Türk Ulus Devleti olgusunu güçlendirmiştir. Lozan'daki protokol ile Ortodoks Rumlar ile Ortodoks Türkler isteğe bakılmaksızın değiştirilmiştir. Yaşanan zorunlu göç ile Anadolu topraklarında yine büyük bir dram yaşanmıştır. Daha büyük bir dram ise Türk olmalarına rağmen Hıristiyan oldukları için yurt dışına gönderilen ve orada da Türk oldukları için dışlanan Türkler. Tüm Anadolu halkı için bu konu çok hassas ve aynı zamanda oldukça öneme sahiptir. Konu incelenirken kendi döneminin şartları altında değerlendirilmesi, konuya objektif bir bakışın oluşması için önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Zorunlu Göç, Türk Ortodokslar, Lozan Barış Antlaşması.

^a Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, cemilecemile_38@hotmail.com

^b Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, hikmetzekikapci@gmail.com

PEOPLE EXCHANGED IN LAUSANNE AND REAL ESTATES

Abstract

The communities who were living within the Ottoman Empire were governed by the “Nation System” which is organised on religious or sect basis. Legally free minorities had privileges and because of this there constituted a privileged class. Through these privileges, they had the opportunity to study in Europe. In particular, the Greeks and Armenians obtained international concessions in the Ottoman Empire. The given privileges have made them richer and privileged citizens. Revolts by minorities paved the way for independent states. The first exchange began with the independence of the Bulgarian State. Turks, Muslims and Albanians forced to go back to Anatolia. Balkan Turks were the ones most affected by the great migration. The events that took place during the National War made migration compulsory. There are complaints about many Armenian and Greek citizens who assist Greek forces. In the end Turks and Greeks ended the war of 9 years at the Lausanne Conference. It ended all kind of judicial, political and commercial exchange issues. Article 42 of the Lausanne convention regulated the rights of minorities in Turkey. Committees have been set up to investigate forced returns and it has been agreed that Greek officials will be seated on these committees. The issue of the exchange is very sensitive for all the Anatolian people and at the same time very important.

Key Words: Exchange, Forced Migration, Turk Orthodoxs, The Lausanne Peace Treaty.

Giriş

Osmanlı Devleti’nde yaşayan topluluklar, din veya mezhep esasına göre örgütlenen *Millet Sistemi* ile yönetilmiştir (Budak, 2010). Bu yapı içerisinde gayrimüslimler her türlü dünyevi ve uhrevi işlerinde bağımsız hareket etmişlerdir. Şöyle ki; evlilik, miras ve diğer hukuki meselelerini kendi sistemlerine göre düzenleme hakkını devlet kendilerine vermiştir (Budak, 2010). Özellikle, Rumlar ve Ermeniler Osmanlı Devleti içerisinde önemli imtiyazlar elde etmişlerdir. Kazandıkları ayrıcalıklar ile zenginleşmişler ve ayrıcalıklı halk durumuna gelmişlerdir. Öyle ki, 22 Ocak 1822 tarihinde *Epidaurus Anayasası* olarak da anılan bağımsız bir anayasayı dahi ilan etmişlerdir (Erdal, 2006). Avrupalı devletlerin müdahalesi ile artan baskılar sonucu Osmanlı Devleti Mora ve Atik adalarını kaybetmiştir. Büyük Devletlerin baskısı sonucunda da Girit adasına özel statü vermiştir. Halepa Mukavelesi ardından Teselya

kaybedilmiştir (Erdal, 2006). Türk ve Rum ahaliden 1912'den sonra Yunanistan ve Türkiye'yi terk etmiş olanlar da muadil sayılmıştır. Mübadeleye tabi olanlara mübadil, bu tarihten önce yurtlarını terk edenlere gayri mübadil denilmiştir (Önder, 1990).

A. Mübadeleyi Hazırlayan Olaylar

Pontus çetelerinin faaliyetleri 1910 yılından sonra etkisini artırmaya başlamıştır. Konuya dair Amerikan gazetesi Atlantis'te "*Şimdi durmak vakti değildir, genç iseniz Yunan ordularına asker olunuz, değilseniz başış veriniz de Türklerin başlarını ezelim*" başlıklı bir haberde Rum çetelerin amaçları açıkça ortaya konulmuştur. İlk silahlı Rum çetesi Amasya metropoliti Germanos tarafından Samsun ilçesi Kadıköy'de kurulmuştur. Yunan gemisinin getirdiği elli tüfeği bu çeteye metropolit dağıtmıştır (Yılmaz, 2010). Yunanlılar, ırkdaşlarının oturdukları her yeri kendi toprakları olduğunu göstermek için Kral I. George "Helenler Kralı" demişlerdir (Özkan, 2010). Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'daki Rumlar da toprak kapma yarışına girmişlerdir (Özkan, 2010). Hatta Rumlar bağımsızlık için her şeyin mubah olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak Kuva-yı Milliye buna imkân tanımamıştır. Bölgede barınamayacaklarını anlayan Trabzon Rumları Millî Mücadele'nin bitmesini beklemeden bölgeden ayrılmışlardır (Yılmaz, 2010).

1. İlk Mübadele

İlk mübadele Bulgar Devleti'nin bağımsızlığını kazanması ile başlamıştır. Türkler, Müslümanlar ve Arnavutlar Anadolu'ya gönderilmeye başlanılmıştır. Büyük göçten en fazla muzdarip olanlar Balkan Türkleri olmuştur. 1912 Balkan Savaşları sırasında 100.000, 1913 yılında ise 190.334 Müslüman Anadolu'ya göç etmiştir (Erdal, 2006).

Birinci Dünya Savaşı başlamadan evvel Bulgaristan ve Yunanistan ile göç anlaşması yapılmış, fakat Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması sebebiyle uygulama imkânı olmamıştır (Haytoğlu, 2006, s.48). Dahası, Aralık 1918'de Lord Curzon daha Mondros Mütarekesinin imzalandığı sıralarda Doğu Trakya'daki Türkler ile Batı Anadolu'daki Rumların mübadele edilmesi gerektiğini söylemiştir (Jaeschke, 1970).

Millî Mücadele sırasında yaşanan olaylar göçü zorunlu kılmıştır. Şöyle ki; birçok Ermeni ve Rum'un işgalci Yunan kuvvetlerine yardım ettiğine dair çok sayıda şikâyet söz konusu olmuştur. Ayrıca, Rumların Batı Anadolu'da yaptıkları zulüm ve baskı son derece artmıştır. Bunun üzerine Kuva-yı Milliye

reisleri Yunan işgal komutanı General Bener'i, Rumların Müslüman halka eziyetlere devam etmesi sonucu intikam için Rumlara karşı bir hareket olabileceği hakkında uyarıda bulunmuşlardır (BOA. DH. ŞFR. Dosya No: 650.Gömlek No:64). Ancak, işgal kuvvetleri, Rumları durdurmak yerine Türklere eziyetlerini artırmıştır. Bu sırada Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin Akbaş cephaneliğine baskınları ve bunun sonucunda yüklü cephane ele geçirmeleri Yunan işgalcilerine bahane oluşturmuştur. Akbaş cephaneliği baskını sonrasında Yunanlılar, Müslümanların elindeki ekmek bıçaklarına kadar tehlike arz edeceğine inandıkları herşeyi toplamıştır (BOA. DH. EUM. AYŞ. Dosya No:35. Gömlek No:5).

Lozan Konferansı, hem Türkiye hem de Yunanistan açısından, yıllardır süregelen savaşın bitip nihayet huzurun tesis edileceği ve her bakımından rahatlamının sağlanacağı bir fırsat olarak görülmüştür (*Akbaba*, 2 Ağustos 1923, No:69, s.1), (*Tanin*, 15 Temmuz 1923, No:287, s.1). Halkın gözü kulağı Lozan'dan gelecek habere çevrilmiş, barış antlaşmasının imzalanmasıyla dokuz yıldır beklenen sulh bayramı yapılmıştır (*Akbaba*, 23 Temmuz 1923, No:66, s.1). Lozan Antlaşması ile adli, siyasi, ticari ve ahali mübadelesi ile ilgili meselelere (*Tanin*, 26 Eylül 1923, No:342, s.3), son nokta konulmuştur. Lozan antlaşmasının 42. maddesinde Türkiye'de yaşayan azınlıklara ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir (Mahzarlar Mecmuası, 1926).

a. Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol

Türk ve Yunan temsilcileri tarafından müzakere edilen mübadele Lozan'da yapılan antlaşma mucibince Türk ve Yunan hükümetleri arasında resmi bir zemine oturtulmuştur (BCA, Fon No:30100, Kutu No:123, Dosya No: 872, Sıra No:15-1,4). Böylece var olan göç resmileştirilmiştir (Kara, 2005). Her ne kadar, Yunanlılar gönüllü mübadele yapılmasını istemişlerse de İngiliz Başbakanı Lord Curzon gönüllü mübadelenin aylarca süreceğini, zorunlu olursa mübadillerin mal varlıklarının değerinde alınacağı söylemiştir (Bozdağlı, 2014). Bu noktadan olmak üzere, 30 Ocak 1923 tarihinde "*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol*" yapılmıştır (Çelebi, 2006, s. 108). Türk-Yunan mübadelesine dair Lozan'da zaman konuşulmamış bunun için ayrıca bir birim oluşturulma kararı alınmıştır (*Tanin*, 22 Temmuz 1923, No:289, s.1).

Talimatname gereği Türkiye Hükümetinin dört azası bulunacaktır. Mübadele ve iskân işlerine bakmak üzere komisyonlar kurulması ve komisyonlarda Yunan görevlilerin de olması kararlaştırılmıştır. Muhacirlerin kendi iklim ve zanaatlarına göre iskân edilmesi istenilmiştir. Yunan hükümeti

tarafından nakil işlemi yapılacak ve nakil işlemi sırasında mağdur olmamaları için iskelede sefain idaresinden vapurun hazır bulunması kararlaştırılmıştır. Zengin olan muhacirlerin istedikleri yerlerde ikamet etmesine müsaade edilmiştir. Her hâlükârda bölgenin en büyük mülki amirinin denetiminde komisyon oluşturularak iskân edilmeleri gerektiği vurgulanmıştır (*Tanin* 3 Ağustos 1923, No:288, s.3). Bununla birlikte, mübadele için oluşturulan komisyon İstanbul'da Türk Ocağı konferans salonunda toplantı yapmış, toplantıya Türkiye ve Yunanistan yetkililer katılmıştır (*Tanin*, 30 Eylül 1923, No:346, s.3). Türkiye'ye gelecek mübadillerin yola çıkmadan önce Yunanistan'daki mallarının kayıtlarını yapturmaları istenmiştir. Tarımla uğraşanlar arazi, bağ, bahçe, zeytinlik ve meyve ağaçlarını, zanaatkâr olanların dükkân, imalathane gibi taşınmazlarını karma komisyon yetkililerine kaydettirmesi ve buna dair mal bildirim beyannamesini almasının zorunlu olduğu vurgulanmıştır (İlgın, 2012).

Sözleşmeye göre, İstanbul Rum halkı ile Batı Trakya Türkleri dışındaki tüm Rum Ortodoks vatandaşlar ve Yunan topraklarında bulunan Türk vatandaşların 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren mecburi olarak mübadelesine karar verilmiştir (Çapa, 2001). Sözleşmenin önemli bir özelliği, ileriye dönük değil geriye dönük olmasıdır. 1912 yılından itibaren göç edenleri kapsamıştır. Mübadelede ırk değil din mefhumunun temel alınması, özellikle Ortodoks Türkleri mağdur etmiştir (Bozdağlı, 2014). Kayseri ve civarındaki ortodokslar, Türk oldukları gerekçesi ile mübadeleye tabi olmak istememişlerdir (Tosun, 1998). Yapılan uzun görüşmeler sonucunda Müslüman Türk erkekler ile evlenen kadınlar ile Papa Eftim ve ailesi dışındaki tüm Ortodokslar mübadeleye tabi tutulmuştur. 1923-1926 arasında 189.916 Rum ve Ortodoks Yunanistan'a gönderilmiştir (Yılmaz, 2010). Karaman Türkleri olarak bilinen Ortodoks Türkler mübadelenin en büyük mağduru durumundadır. Fener Rum Patrikhanesini kabul etmemişler, Kurtuluş Savaşında büyük yardımlarda bulunmuşlardır. Ortodoks Türklere göre kazançlı olan Yunan Hükümeti olmuştur. Ortodoks Türkler Türk oldukları için de Yunanlılar tarafından kabul edilmemiş, *Turko Sporos* Türk tohumu olarak ayrıştırılmışlar, Hıristiyan oldukları için ülkelerinden gönderilmiştir (Çetin, 2004).

Rumlar ile beraber önemli sayıda Ermeni ve Musevi halk da İstanbul ve Batı Anadolu üzerinden göç etmiştir. Bu dönemde İstanbul'da göçmen yığılması olmuştur. Rum okulları ve Kiliseleri Rum göçmenler ile doldurulmuştur. Yine aynı şekilde Samsun'dan Trabzon'a kadar uzanan bölgede göçmenler yoğunlaşmıştır (Arı, 2000). İzmit'ten sekiz aile sefain vapuru ile gönderilmiş,

buradan Tekfur Dağı'na gidecek sekiz yüz kişilik ikinci katile için de hazırlıklar tamamlanmıştır (*Yeni Şark*, 7 Ocak 1923, No:52, s.3).

B. Anadolu'da Mübadiller

Göçmenler gelmeden evvel bu sorunu çözmek amacıyla çalışmalar başlamıştı. Önceleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ilgilendiği göçmen sorununun daha sağlıklı bir şekilde çözülmesi amacıyla 13 Ekim 1923'te Mübadele ve İmar İskân Vekaleti tesis edilmiştir. 8 Kasım'da ise 363 numaralı "Mübadele ve İskân Kanunu" yayımlanarak vekaletin görev ve yetkileri belirlenmişti (Arı, 1990).

Bütün bunlara rağmen, dönemin gazetelerinde mübadele konusunda olumsuz anlamda haberler çıkmaya başlamıştır. "Yakında yüzbinlerce bedbaht Türk ve Müslüman akını yaşanacağı" yazılmıştır (*Tanin*, 31 Temmuz 1923, No:285, s.3). Yazıldığı gibi de olmuş, katileler halinde her geçen gün artan sayıda göçmen gelmeye devam etmiştir (*Vatan*, 11 Aralık 1923, No:240, s.2). Bununla birlikte, mübadele sırasında göç ettirilen vatandaşların sıkıntı yaşamalarını engellemek için tedbirler de alınmıştır. Türkiye'ye gelecek göçmenlerin işleriyle meşgul olunması için bir heyet oluşturulması, Lozan Antlaşmasına göre Yunan Hükümeti gönderilecek ahaliye ait emlakın kendi vesayetiyle nakil ettikleri şubeye gönderilmesi gerekiyordu (BCA, Fon No:30100, Kutu No: 123, Dosya No: 872, Sıra No:15-4). Yunanistan'dan Türk sınırı ya da iskelelerine taşınacakları yerlere kadar (*Tanin*, 31 Temmuz 1923, No:285, s.2) masraflarının Yunanlılar tarafından karşılanması istenilmiştir (BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 123, Dosya No: 872, Sıra No:15-4). Ancak, Yunanlılar Türklerin mallarına (Önder, 1990) vergi adı altında zorla el koymuş, Müslüman ahaliye büyük eziyetler etmişlerdir (*Tanin*, 14 Ağustos 1923, No:299, s.3). Lozan sonrası giden heyet birçok mübadilin ahır ya da açık alanlarda yaşadıklarını belirtmişlerdir (Çapa, 2001).

Ayrıca, Yunanistan'dan göç ettirilen Türklerin dörtte üçü Selanik Limanından Türkiye'ye gönderilmiştir. Bu durum doğal olarak göçmenlerin sıkıntı yaşamamasına neden olmuştur (Çapa, 2001). Çünkü Yunanistan mübadele esnasında aksaklıkları önlemek için gelen Rumları gönderdiği Türklerin yerine yerleştirmeyi planlamıştı. Bu sebeple, Yunan Hükümeti Fransız yetkililerden İskenderun'da bulunan birkaç bin mültecinin bekletilmesini istemiştir. Selanik'te bulunan Müslümanlar da aynı şekilde Ankara hükümetinin de bu noktaya dikkat etmesi gerektiğini basın yoluyla iletmişti (*Tanin*, 20 Temmuz 1923, No:288, s.2).

Bu arada Türk hükümeti bir dizi tedbir almış, Yunanistan'dan çıkış yapılacak sınır kapılarında ve yol üzerindeki bekleme istasyonlarında 10 hasta yataklı dispanserler açılması kararlaştırılmıştır. İngilizlerden satın alınan çadırlarda Kızılay tarafından geçici konaklama yerleri sağlanmıştır (Çapa, 2001).

Bundan başka, Anadolu'dan Rumların ayrılması ile önemli miktarda taşınır taşınmaz mülkleri kalmıştır. Esasında bu kalan emlaklar, Yunanistan'dan gelen mübadillere verilmesi kararlaştırılmıştır (Özkan, 2010). Ancak bazı şahıslar hakları ve ihtiyaçları yokken mübadillerin mallarını üzerlerine geçirmişlerdir. *Fuzuli İşgal* deyimi bu dönemde çıkmıştır. Bunun sonucu olarak bazı mübadiller arazileri ortak kullanmaya mecbur bırakılırken bazılarında da hiç arazi dağıtılmamıştır. Daha sonraki yıllarda bu mübadiller ilgili makamlara başvurarak haklarını aramaya çalışmışlardır (İlgın, 2012). Fuzuli işgaller nedeniyle, mübadiller emval-i metrukelerden yeterince yararlanamamıştır. Dönemin şartlarının elverdiği ölçüde yapılan denetimlere rağmen istismarların önü alınamamıştır (İlgın, 2012).

İmar ve İskân Vekaletine teşkilatlar ile ilgili memleketin her tarafından şikâyet ve istekler yapılmıştır (BCA, Fon No: 30100, Kutu No:3, Dosya No:18, Sıra No:6). Genelde şikâyetler, işlemleri yapan memurların mübadiller ile yeterince ilgilenmediği, kötü davrandıkları, işlerini uzattıkları yönünde olmuştur. Görevli memurların ne yapacaklarını tam olarak bilememesinden kaynaklı bürokratik işlemler uzatılmıştır (Çelebi, 2006).

Mübadil kadınların karşı karşıya kaldıkları taciz sorunu mübadillerin karşılaştığı sorunlardan biridir. Hükümet, eşini ve yakınlarını bir şekilde kaybeden yalnız kadınların korunması amacıyla üç yıl boyunca kuruma yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, daha sonraki süreçte yerleştirilecekleri bölgeye görevli iskân memuru ile gönderilmelerine rağmen yine de nahoş olayların yaşanması engellenememiştir. Konuyla ilgili olarak Mübadele Vekili Celal Bayar Samsun'da iskân edilen kadınlara kötü davranıldığını ifade etmiştir (Arı, 2016). Bayar, görevlerini suistimal eden memurlara müsamaha gösterilmeyeceğini özellikle vurgulamıştır (Çelebi, 2006).

1. Emlak-ı Gayrimenkule

363 nolu Kanundan evvel konunun halli için 24 Mayıs 1915 ve 24 Eylül 1915 tarihli kanunlara göre işlemler yapılmaktaydı. Buna göre, Maliye Bakanlığı İstanbul Defterdarlığına gönderdiği yazı ile emvali metruke kanunun bazı maddelerinin lağvedildiğini bildirmiştir. 24 Eylül 1915 tarihli tasfiye kanunun

bazı maddeleri kaldırılmıştır. Azhar mahallere nakledilmiş eşhasın emvali metrukesi hakkındaki kanun 24 Mayıs 1915 tarihli kanunla terk edilmiş yerlere, ayrı ayrı oluşturulacak komisyonlarca tespiti yapılacağı, verilecek kararlarda son kararı bölgenin en büyük mülkiye memuru uygulayacağı ifade edilmiştir (*Vakit*, 10 Nisan 1923, No:100, s.2).

Anadolu daha çok nüfusu doyuracak kadar verimlidir. Ancak savaş sürecinde mübadillerin yerleştirileceği yerler baştanbaşa harap olmuş, taş üstünde taş kalmamıştır. Bu durum muhacirlerin ekonomik olarak sıkıntı içerisinde kalmasına sebep olmuştur (*Tanin*, 4 Ağustos 1923, No:289, s.1). Ayrıca, mübadiller gelmeden terk edilen mülklerde bulunan eşyalar alınmış, kapı ve pencereler sökülüştür (Haytoğlu, 2006). Bunun sonucunda komisyonlar emval-i metruke depolarından inşaatlarda kullanılacak malzemeleri temin etmeye çalışmıştır (BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 123, Dosya No: 872, Sıra No:15-2).

Mübadelenin getireceği sıkıntılar için iskân bölgesi olmayan yerlerde emvali metrukenin müzayede ile satılması (BCA, Fon No: 30100, Kutu No:3. Dosya No:18. Sıra No:6) elde edilen gelirin maliye bakanlığına verilmesi kararlaştırılmıştır (Önder, 1990). Mübadeleye tabi ahaliye verilecek emvali gayrimenkule hakkındaki kanun ile hükümler belirlenmiştir. Kanunun mübadillere verilecek olan arazinin tasarruf senetlerinde 50 bin liraya kadar emlak ve arazisi bulunanların kayıtlı miktarın %20'si oranında gayrimenkule verileceği, 50 bin liradan fazla emlak sahibi olanlara mübadele sonuna kadar bir şey verilmeyeceği belirtilmiştir (BCA, Fon No: 30100, Kutu No:3, Dosya No:16, Sıra No:1-5). Dahası, mübadiller gelmeden emvali metrukelerin tespiti yapılmaya başlanılmıştır. İstanbul'da oturan Kostaki isimli Rum'un tahliye edildiği gereken tahkikatın tamamlandığı bildirilmiştir (*Tanin*, 31 Temmuz 1923, No:287, s.3). İstanbul'da bulunan Rum müesseselerinin tahliyesi için Dahiliye Vekaletinin vereceği karar beklenilmiştir (*Tanin*, 30 Eylül 1923, No:346, s.1).

İskân Kanunu'na göre göçmenlerin yerleştirilmelerinin yanı sıra muhtaç olanların gıda ve temel ihtiyaçlarının da temin edilmesi gerekmiştir. Ancak, mübadillerin büyük çoğunluğunun ihtiyaç sahibi olması "yardıma muhtaç" tanımlamasını güçleştirmiş, yardım edilmesi gerekenlerin tespitini zorlaştırmıştır (Haytoğlu, 2006). Bununla birlikte, mübadillerin ülke ekonomisine katkıları düşünülmüş, sadece arazi dağıtılmamış, aynı zamanda üretici konumuna geçmeleri için tohumluk ve zirai araç-gereç dağıtılmıştır (*Tanin*, 31 Temmuz 1923, No:285). Bu yardımların dağıtılması hanedeki kişi

sayısına göre belirlenen miktarlarla gerçekleştirilmiştir (Çelebi, 2005). Ayrıca, göçmenlerin yerleşmesi süresince yerli halkın onlara maddi ve manevi destek vermeleri teşvik edilmiştir (*Tanin*, 31 Temmuz 1923, No:285, s.2).

Emval-i metrukenin göçmenlere tahsisi için kurulmuş olan komisyonlar yoğun şekilde çalışmalarını yürütmüştür (*Tanin*,30 Eylül 1923, No:346, s.2). Emval-i metrukeden beş bin ev tamir edilmiş, Samsun civarında 15, Türkiye genelinde ise 27 numune köy tesis edilmiştir. Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Mersin ve Ankara'da örnek köyler inşa edilmiştir (Ilgın, 2012).

Bunlara ek olarak, şehirlere yerleştirilen mübadiller için evler inşa edilmiştir. Bu evler, şehrin dışındaki mahallelere, tek katlı ve 65-90m2 olarak yapılmıştır (Yüksel, 2013). İmar ve İskân Vekaleti tarafından 1923-1930 tarihlerinde mübadillere 1.871.876 liralık harcama yapılmıştır (Özkan, 2010). Mübadillere kredi temini ya da diğer maddi işlemler için Ziraat Bankası görevlendirilmiştir (BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 123, Dosya No: 872, Sıra No:15-3) Verilen yardım miktarının az geldiği, fiyatların öngörülenin üzerinde olduğu için yevmiyelerinin artırılması istenilmiştir (Burak, 2007).

Emval-i metruke mallarının değeri karma komisyondan gelecek rapora bağlı idi. İmar ve İskân Vekaletinin emval-i gayri menkule hakkındaki kanunun ikinci ve yedinci maddelerinde ödenecek miktarı açıkça belirtilmiştir (BCA, Fon No: 30100, Kutu No:3, Dosya No:16, Sıra No:1-3.) Ancak boşta kalmamaları için tohumluk, zirai araç gereç temin edilmesi kararlaştırılmıştır. Yine göçmenler için canlı demirbaş kredisi, cansız demirbaş kredisi, işletme kredisi, karşılıksız iskân kredisi verilmesine karar verilmişse de bu yardımların iki yılı geçemeyeceği özellikle vurgulanmıştır (Çelebi, 2005). İmar ve İskân Kanunu'na uygun olarak yardıma muhtaç mübadillere kendi işlerinde kullanmaları şartıyla çift hayvanı ve tahsis edilen arazinin büyüklüğüne göre yeteri sayıda zirai alet ve tohumluk dağıtılmıştır (BCA, Fon No: 30100, Kutu No:3, Dosya No:16, Sıra No:1-3). Aynen verilmesi mümkün olmadığı takdirde her aileye tohumluk için 75, çift hayvanı için 100 ve zirai aletler için 50 liraya kadar kredi verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Tohumların temin edilip dağıtılması imar ve iskân komisyonlarının görevleri arasındaydı. Dağıtılan malların bedelleri veya kredileri mübadiller tarafından beş yıl içinde on eşit taksitle geri ödenmesi hükme bağlanmıştı (Ilgın, 2012). Ancak mübadiller borçlarını öderken sıkıntılar yaşamıştır. Borçların ödenmesinde 20 yılda ödeme planı yapanlara yüzde beş indirim uygulanmıştır. TBMM'ne verilen birçok önerge ile borçların yeniden yapılandırılması kararlaştırılmıştır. Yaşanan kuraklık ve ekonomik sorunların

borçların ödenmesini güçleştirdiği söylenilmiştir (BCA, Fon No: 30100, Kutu No:3, Dosya No:18, Sıra No:6.).

Mübadillerin geldikleri iklime uygun bölgelere yerleştirilmeleri düşünülmüştür (*Tanin*, 31 Temmuz 1923, No:285, s.2). Yunanistan'dan gelen mübadiller 10 iskân bölgesine yerleştirilmiştir. Samsun, Trakya, Balıkesir, İzmir, Bursa, İstanbul, İzmit ve Antalya batı bölgelerdir. İç Anadolu'da Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray ve Kırşehir merkez olmuştur. Dokuzuncu bölge Adana bölgesindedir. Ankara, Çankırı, Yozgat, Sivas, Malatya ve Kastamonu merkezlerinden idare edilmesi kararlaştırılmıştır (Çapa, 2001). Gelen mübadil sayılarında net bir sayım yapılamamış olsa da bazı belgelerde yarım milyon mübadil olduğu söylenmiştir (BCA, Fon No: 30100, Kutu No:3, Dosya No:16, Sıra No:1-4). Denizli dördüncü bölge içerisinde yer almıştır (Haytoğlu, 2006). Bölge halkının kullandığı arazilerin mübadillerin kullanımına verilmesi, yerleştirilen bölge insanı ile mübadiller arasında olumsuzluklara yol açmıştır. Dahası, Samsun'da mübadillerin gittiği hamam ve kahveler bile farklıydı (Yüksel, 2013).

Antalya'ya yerleştirilen mübadillere sebze ve meyve bahçesi, bahçe ve tarla bir arada, vasat arazi ya da ev ve küçük bir bahçe verilmiştir (Ilgın, 2012). Şehirli ya da köylü ahali vasıflarına göre mesleklerini yapabilecekleri merkezde işyeri verilmiştir (BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 123, Dosya No: 872, Sıra No:15-4). Ayrıca gelen erkekler zorunlu askerlikten muaf tutulmuştur (Özcan, 2010). Ancak altıncı iskân ve sevk mıntıkası olması itibariyle İstanbul'daki yetkililer tarafından mübadillerin yedek subay olarak askere alınması için bir proje başlatılmıştır (*Tanin*, 29 Eylül 1923, No:385, s.1).

Esasında mübadillerin geldikleri iklime uygun yerlere yerleştirilmeleri düşünülmüş (*Tanin*, 31 Temmuz 1923, No:285, s.2) olmasına rağmen her daim bunu sağlamak mümkün olmamıştı. Şöyle ki; Nevşehir'de mübadiller Rumların terk ettikleri evlere yerleştirilmişlerdir. Nevşehir'in iklimi mübadiller üzerinde özellikle olumsuz etkilere sebep olmuştur. Göç eden gruplar ile göç ettikleri yörelerin iklimsel ve tarım ürünleri açısından benzer olma durumu bu bölgede uygun olmamıştır (Kavaf, 2015). Yerleştirilen yerleri beğenmeyerek buldukları yerleri terk eden pek çok aile olduğu görülmüştür (Özkan, 2010).

Ayvalık'a genellikle Midilli ve Girit Adaları'ndan gelen mübadiller yerleştirilmiştir. Mübadele göçmenlerine taşınmazların dağıtımı için hükümet tarafından hazırlanan genelge (BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 123, Dosya No: 872, Sıra No:15-4) ile bir plan oluşturulmuş ancak tam olarak uygulanamamak ile beraber Ayvalık'ta iskân işleri 1932 yılına kadar devam etmiştir (Turan, 2008).

Adana'da Rum ve Ermeniler'in terk ettiği 1507 evin bir kısmı Rumeli ve Doğu vilayetlerinden gelen mübadillere tahsis edilmiştir. Çeşme'de tütün yapılan 4000 dönüm arazi ve 330 kadar ev gelen mübadillere tahsis edilmiştir. İstanbul'a ise "çiftlik sahibi", ticaretle veya emlak işi ile meşgul mübadiller yerleştirilmiştir (Çapa, 2001).

Anadolu'da ipek böcekçiliği yapan Rum ahali yerine getirilen Müslüman mübadiller tütüncülük ile uğraşmalarından dolayı dut ağaçlarını keserek tütün ekmişlerdir. İşlerini daha sistemli hale getirmek için Tarım Kredi Kooperatifi kurmuşlardır (Goularas, 2012).

C. Yunanistan'da Mübadiller

Yunanistan mübadilleri, Doğu Trakya'da bulunanlar Ermeni ve Rum arabacılara büyük fiyatlara taşınabilen, mallarını taşıtmışlardır. Ancak Anadolu'da bulunanlar için bu pek mümkün olmamıştır. Musevi ve Ermeni komşularına ederinden daha düşük fiyatlara acele bir şekilde satarak gitmişlerdir (Arı, 2016). Yunanistan'a gelen mübadiller ise, Türk ailelerinin boşaltmış olduğu bu evlere yerleştirmiştir. Yunan hükümeti Rum mübadillerin ekonomik hayata entegrasyonunu sağlamak amacıyla gönderdiği Türkler'in mal varlıklarının çoğunluğunu müsadere etmiştir (Haytoğlu, 2006).

Asırlardır yaşadıkları yurtlarından insanların gönderilmesi anlamına gelen mübadele göçmenlerin içine düştükleri tek problem değildir. Gittikleri yörelerde dışlanmış, yabancı muamelesi görmüşlerdi. Örneğin, Yunanistan'da Atina, Pire, Selanik'te ve pek çok Yunan şehir kasabasında *Mülteci Mahalleri* (ta Prosfiyika) oluşturulmuştur. Yunanistan'a yerleşen mübadiller için yıllar geçmesine rağmen mülteci anlamına gelen *Profigas* terimi kullanılmıştır. Bu terimi kullanmaya devam etmelerinin diğer bir nedeni de tazminat ve diğer haklarını aramak için birlik içerisinde kalmaktır. Göç ettirilen Türk Ortodokalar ile Ortodoks Rumların dini ritüelleri farklı değildir. Yunancayı da çok iyi konuşmalarına rağmen yine de yerlilerden ayrı tutulmuşlardır. Yunan toplumu içerisinde Yunanlı azınlık muamelesi görmüşlerdir (Hirschon, 2005).

Mübadil Rumların azınlık muamelesi görmelerine karşılık Rumların da Yunanlıları küçük gören davranışları vardır. Mübadil Rumlar, Anadolu'da asırlardır Osmanlı Devleti tarafından imtiyazlar ve ticari alandaki başarıları sayesinde zenginleşmişlerdir. Dahası, misyoner kolejlerinde ve Avrupa'da eğitim görmüşlerdir. Bunlara göre, Yunanlılar salamura balık ve çiğ sebze yiyen insanlardır. Mübadiller, yemek kültürünü de Yunanlılara kendilerinin

öğrettiğini iddia etmişlerdir (Hirschon, 2005). Nitekim bu söylemleri boşuna değildir. Mübadillerin neredeyse tamamı şehirde yaşayan insanlardan oluşmuştu (Bozdağlı, 2014).

Rum mübadillerin çoğu gittikleri bölgelere uyum sağlayamadıkları için Amerika ve Avrupa'ya göç etmişlerdir (Bozdağlı, 2014). Açıkçası, Anadolu'da ekonomik olarak en üst sınıfa mensup olan bu insanlar için barınacak yer dahi bulunamaması psikolojik travmalar yaşamalarına sebep olmuştur. Yunanistan mübadilleri de sosyal ve ekonomik açıdan ciddi sorunlar doğurmuştur. Nitekim güçlü ve çalışacak erkek sayısının azlığı ekonomik yaşama karışmalarına mâni olmuştur. Evlerini geçindirmek zorunda kalan kadınlar vasıfsız işlerde çok düşük fiyatlara çalışmışlardır (Hirschon, 2005).

Ekonomik buhrandan kurtulamayan Yunan devleti 1940'lara gelindiğinde Alman işgali ardından iç savaş ile mübadilleri kendi kaderlerine terk etmiştir (Hirschon, 2005). Anadolu'ya gönderilenlerin mülkleri ancak giden Rumların yüzde kırkına denk gelecek kadardır. Yunan Hükümeti mübadillerin barınma problemlerini çok katlı bloklar ile çözmeye çalışmıştır Ortak avlulu küçük boyutlarda evler yapılmıştır. Yunan geleneğinde bulunan evlenen kız çocuklarına verilen bir nevi başlık parası olan *Drahoma* yerine ev verilmesi mevcut evlerin yanına bir oda inşa edilerek ilginç bir mimarinin çıkışına neden olmuştur. Günümüzde Yeranya şehrindeki yapılaşma mübadillerden kalma mimari izleridir (Hirschon, 2005).

Rum mübadillerin yazdıkları eserlerde daha duygusal olarak öznel bir yaklaşım içerisinde oldukları gözlemlenmiştir (Emgili, 2017). Mübadele de daha mağdur tarafın Rumlar olarak görülmesi dikkati çeken bir durumdur. Aslında bu durumun en önemli nedeni Türk Devleti'nin zafer kazanan taraf olmasıdır. Yenilgiye uğrayan taraf sürgün edilmiş gibi görülmüştür. Esasında iki tarafın da derinden etkilendiği aşikârdır. Ancak anavatan olarak görülen Anadolu 200 yıldır toprak kaybına uğradıkça göç almaya devam etmiştir. Bu, durumun daha kolay benimsenmesinde önemli bir etkidir (Emgili, 2017).

Sonuç

Bu çalışmada, mübadelenin soysal, ekonomik ve kültürel yönü arşiv belgeleri ve diğer çalışmalara dayanarak kısaca ele alınmıştır. Mühim ve geniş bir zaman ve coğrafya da yaşanan bu olayın her iki toplum üzerinde kalıcı tesirleri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla konunun yeterince

değerlendirilmesi oldukça zordur ve derinlemesine daha çok çalışmanın yapılması gereklidir.

Mübadiller yıllardır doğup büyüdüğü topraklarından yüz binleri aşan sayıları ile göç ettirilmişlerdir. Yaşadığı toprağında refah içerisinde oldukça iyi statüde yaşayan insanlar mülteci durumuna düşmüşlerdir. Mübadele 1923-1925 arasında kısmen tamamlansa da varlıklı olan mübadillerin göçlerinde yaşanan problemlerden dolayı 1930 yılına kadar uzamıştır. Her iki ülke mübadilleri gerek ekonomik gerek kültürel açıdan birçok sorunla yüz yüze kalmışlardır. İki tarafta da önemli varlıklarını bırakıp gelen mübadil oldukça fazla idi. 1930 yılına kadar senet, çek ya da herhangi bir şekilde alacaklarını beklemişlerdir. Ancak 1930 yılında yapılan Ankara Antlaşması ile mübadillerin anayurtlarına dönme hayalleri bitmiştir. Yapılan antlaşma ile Anadolu'daki Rumların varlıklarının Yunanistan'da bulunan Müslümanlardan daha az olduğu kabul edilerek kalan borçları silinmiştir.

Mübadiller yerleştikleri bölgeyi kültürel olarak çok fazla etkilemese de kültür yapısı üzerindeki etkileri de yadsınamaz. Şöyle ki; mübadiller, gittikleri bölgeye giyim kuşam, beslenme alışkanlıkları, tarım aletleri, nakliye, peyzaj ve mimari farklılıklarını götürerek Anadolu kültürüne zenginlik katmıştır. Yük taşımak için pratik araçlar, fırınlar mübadiller ile gelmiştir.

Mübadiler için planlanan Cumhuriyet Köyü, Numune Köy projeleri döneminin çok ötesinde bir yerleşke özelliği taşımaktadır. Cumhuriyet köyündeki hayvan mezarlığı çok ilginçtir. Şehirlerin dışında tek katlı siteler şeklinde yapılan konutlar, buldukları bölge iklimine göre tasarlanmıştır. Buradan giden Rumlar ise, evlerinin yanına ekledikleri odalar ile günümüzde turistlerin ilgi odağı olan ilginç bir kentleşme oluşturmuştur.

Suyun iki tarafında da mübadillerin ortak acısı memleket hasreti olmuştur. Asırlardır atalarının yaşadıkları büyüdüğü toprakları terk etmek yaşadıkları yurtlarını, hatıralarının geride bırakılması demektir. Araştırmada dikkati çeken nokta gelenlerin nerelere yerleştirildikleri, vasıfları gibi önemli bilgiler kayıt altına alınırken gönderilenler hakkında herhangi bir kayıt tutulmamıştır.

Yunanistan mübadilleri mübadele ile ilgili olayları Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nce yürütülerek bilgiler gelecek nesillere aktarılmaktadır. Rum mübadillerin yaptıklarında daha duygusal olarak öznel bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Bu durum sanki giden Rumların bu

durumdan daha çok etkilendiği algısını oluşturmaktadır. Oysaki göç Müslüman mübadillerde olağanüstü bir durum olarak görülmemesinden dolayı kayıt altına alınmaya dahi gerek görülmemiştir.

KAYNAKÇA

- Arı, K, (1990). 1923 Türk – Rum mübadele anlaşması sonrasında İzmir’de emval-i metrûke ve mübâdil göçmenler. Ankara: *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (VI), 627-657.
- Arı, K, (2000). *Büyük mübadele, Türkiye’ye zorunlu göç*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Arı, K, (2016). Geçmişten günümüze şehir ve kadın. Samsun: *Canik Belediyesi Kültür Yayınları*, Yayın No:55-17-02.
- BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 123, Dosya No: 872, Sıra No:15-1, 3, 4.
- BCA, Fon No: 30100, Kutu No:3, Dosya No:16, Sıra No:1-3, 4, 5.
- BCA, Fon No: 30100, Kutu No:3, Dosya No:18, Sıra No:6.
- BOA. DH. EUM. AYŞ. Dosya No:35. Gömlek No:5.
- BOA. DH. ŞFR. Dosya No: 650.Gömlek No:64.
- Bozdağlı, Y, (2014). Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve sonuçları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180(180)9-32.
- Budak, Ö. (2010). Mübadele meselesi ve Lozan’da çözümü. *Karadeniz Araştırmaları*, (26), 129-142.
- Burak, D. M. (2007). Türkiye İle Yunanistan arasında mübadele meselesi ve Kırşehir'e yerleştirilen muhacirlerin işe sorunları. *Karadeniz Araştırmaları*, (14), 29-46.
- Çapa, M. (2001). Mücadele’de Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti’nin rolü. *Web: http://www.sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayı_10_adresinden*, 9-32.
- Çelebi, E. (2005). Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kuruluşu, teşkilat yapısı ve faaliyetleri [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelebi, E. (2006). Türk ve Rum ahalinin mübadelesine dair oluşturulan komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve faaliyetleri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1),107-120.

- Çetin, E. (2004). *Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*. İstanbul, Kum Saati Yayınları.
- Emgili, F. (2017). Türk Yunan üfus mübadelesi hakkındaki araştırmalara bir bakış. *Tarih ve Günce*, 1(1), 29-54.
- Erdal, İ. (2006). *Mübadele* (Ulusallaşma sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925), IQ Sanat Yayınları.
- Goularas, G. B. (2012). 1923 Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve günümüzde mübadil kimlik ve kültürlerinin yaşatılması. *Alternatif Politika*, 4(2), 129-146.
- Haytoğlu, E. (2006). Denizli-Honaz'a yapılan mübadele göçü. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 47-65.
- Hirschon, R. (2005). *Mübadele çocukları*, (Çeviren: Serpil Çağlayan), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ilgın, G. D. (2012). Antalya'da mübadele. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jaeschke, G. (1970). *Türk Kurtuluş Savaşı kronolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kara, B. (2005). Dramatik bir huzur mücadelesi: Mübadele. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 187-198.
- Kavaf, S. A. (2015). Sosyal ve kültürel değişimler açısından doğurduğu sonuçlar itibariyle Lozan Mübadelesi: Nevşehir örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mahzarlar Mecmuası: Gayri Müslim ekalliyetlere mensup Türk tebaasının ahdi haklarından feragatleri. Lozan Muahedesi: Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1926.
- Önder, S. (1990). Balkan Devletleriyle Türkiye arasındaki nüfus mübadeleleri [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, E. (2010). Ahali mübadelesi ve yardımların İstanbul örneği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(20), 55-75.
- Özkan, S. (2010). *Milli devlet olma sürecinde mübadele ve Niğde'ye yapılan iskân*. Konya: Kömen Yayınları.
- Tosun, R. (1998): *Türk Rum nüfus mübadelesi ve Kayseri'deki Rumlar*, Kayseri: Dolunay Yayıncılık.

- Turan, G. (2008). Mübadele’de ayvalık [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, H. (2010). *Arşiv belgeleri ışığında Pontus meselesi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yüksel, İ. (2013). Göç problemi bağlamında Lozan Mübadilleri ve geldikleri yerleşimler ölçeğinde yaşanan sorunlar, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları, 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu, (699-729) Atatürk Araştırma Merkezi.

